

УДК 339.5.01

Мокринська З.В.
Кушнірчук Н.М.**НОВА ТЕОРІЯ ТОРГІВЛІ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЇЇ ПОЛОЖЕНЬ ДЛЯ УКРАЇНИ**

В даній статті розкривається основний зміст нової теорії торгівлі, що показує парадокс міжнародної торгівлі, пояснюється суть внутрісекторної торгівлі (ВСТ), принцип зростаючих доходів та розкривається нова економічна географія. А також показано, що порівняльні переваги країни визначаються кліматом, доступністю ресурсів і постачальників, та розвитком технологій. Ключові слова: торгівля, доходи, ресурси.

В данной статье раскрыто основны новой теории торговли, которая показывает парадокс международной торговли, объясняется суть внутриотраслевой торговли, принцип растущих доходов и раскрывается новая экономическая география. А также рассказывается, что сравнительные преимущества страны определяются климатом, доступностью ресурсов и поставщиков, и развитием технологий. Ключевые слова: торговля, доходы, ресурсы.

There is the basic background of the New Trade Theory in this article which shows paradox of international trade reveals, explain the essence of intra industry trade, the principle of growing incomes and reveals new economic geography. And also it is shown that comparative advantages of the country are defined by a climate, availability of resources and suppliers, and development of technologies. key words: trade, revenue, resources.

Цілі статті. Розкриття основних напрямів дослідження нової теорії торгівлі, а також виявлення її доказів в світовому господарстві та знаходження шляхів використання положень нової теорії торгівлі для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні проблеми Нової теорії торгівлі в зарубіжній науковій літературі досліджуються в роботах К.Ланкастера, Б.Баласса, Г.Грубеля, П.Ллойда, А. Диксіта й В. Нормана, К.Ланкастера, Дж. Стигліца, а також лауреата Нобелівської премії - П.Кругмана. З українських дослідників даною проблематикою займаються І.Бураковський, А.Філіпенко, В.Кончин, І.Ліщинський.

Варто відзначити, що суто теоретичні роботи П. Кругмана породили велику кількість емпіричних досліджень. Емпіричні роботи Е. Хелпмана [5], Д. Хаммелса й Дж. Левинсона [2], В. Антвейлера й Д. Трефлера [1], з одного боку, підтвердили справедливості основних висновків П. Кругмана відносно важливості економії від зростаючого масштабу як фактора, що визначає товарні потоки у світі, а з іншого боку - показали, що навіть у сполученні із класичною теорією цей підхід не пояснює всіх закономірностей, що спостерігаються в міжнародній торгівлі.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Протягом більшої частини ХХ ст. в основі теорії міжнародної торгівлі лежали праці Давида Рікардо, опубліковані на початку ХІХ ст. і доповнені Елі Хекшером і Бертілом Оліном в 1920-х р. Відповідно до цієї теорії, основним рушієм

міжнародної торгівлі служать порівняльні переваги країн у виробництві тих або інших товарів. Згідно Рікардо, порівняльні переваги визначаються міждержавними розходженнями в продуктивності праці, згідно Хекшеру й Оліну - різницею в запасах факторів виробництва, але головний висновок у цих двох теорій однаковий: чим менше схожі дві країни одна на одну, тим більший повинен бути товарообмін цими країнами.

Однак після Другої світової війни теорія почала стрімко розходитися із практикою. До кінця 1960-х р. економістам стало очевидно, що найбільші обсяги торгівлі припадають на дуже схожі один на одного регіони - Північну Америку й Західну Європу, які один з одним торгували набагато більше, ніж з несхожими на них країнами третього світу. Більше того, значна частина торгівлі між розвиненими країнами була й залишається внутрісекторна торгівля, тобто найчастіше дві країни X й Y продають одна одній майже ідентичні товари. Згодом такі торговельні потоки не можна було пояснити в рамках теорії Рікардо - Хекшера - Оліна, і тому в 1960-х р. з'явилася потреба в новій теорії міжнародної торгівлі. Деякі економісти (зокрема, Б. Баласса, Г.Грубель) уже тоді запропонували вербальний опис основних компонентів нової теорії, згодом використаних П. Кругманом.

Подібні ідеї нової теорії міжнародної торгівлі більше десятка років, чекали дослідника, який би формалізував їх у вигляді математичної моделі. Цією людиною став Пол Кругман.

Виклад основного матеріалу. Нова теорія торгівлі: її основні напрями дослідження. Нова теорія торгівлі фокусує увагу переважно на проблемах розвитку виробничої спеціалізації розвинених країн, конвергенції їхніх виробничих структур і структури попиту, а також на проблемах ведення міжнародної торгівлі між розвиненими країнами, яка за останні десятиліття набула внутрішсекторного характеру. Крім цього, значна увага приділяється зростанню ролі транснаціональних корпорацій у світовому господарстві та їх впливу на розвиток і характер міжнародної спеціалізації розвинених країн.

У моделі П. Кругмана [7], представленої в 1991 році, ускладнено умови шляхом включення чинника міжнародного руху капіталу й робочої сили, разом із транспортними витратами. Із тих пір ця модель стала базовою для вивчення економічної географії й міжнародної торгівлі. Сама модель занадто складна, це пояснюється тим, що в ендегенну епоху навіть незначна різниця факторів може стати причиною серйозних наслідків. Приміром, щоб знизити транспортні витрати, компанія намагається робити свій товар ближче до кінцевого споживача.

П.Кругман намагався показати, що виробник, бажаючи скоротити виробничі витрати і транспортні витрати, прагне до концентрації виробництва, причому ближче до тих регіонів, де для товару є максимально великий ринок. У міжнародній торгівлі це означає, що кожна країна прагнуче нарощувати експорт тих промислових товарів, для яких існує досить місткий її власний внутрішній ринок. При цьому власна міжнародна спеціалізація визначатиметься не абсолютною, а порівняльною перевагою

виробництва певного виду товару, тобто тим, наскільки в даній країні на даному етапі економічно вигідно продавати даний товар, а не який-небудь інший. Порівняльні переваги визначаються кліматом, доступністю ресурсів і постачальників, розвитком технологій. Останній чинник є тимчасовим, але в кожен період часу саме технології дають країні головну порівняльну перевагу.

Отже, оскільки компанії прагнуть реалізувати порівняльну перевагу і розміщувати своє виробництво ближче до найбільших потенційних ринків, економічна активність і інновації мають тенденцію до концентрації в просторі. У термінології П.Кругмана [6], виникає «ядро», куди зрештою стікаються капітал і фахівці-професіонали. Мережеві взаємодії, у тому числі між окремими індивідуумами і фірмами, прискорюють впровадження інновацій і приводять до швидкого розвитку колосальної економічної агломерації, таких як Силіконова долина. Виникнення подібних кластерів нерідко пояснюється історичною випадковістю. За П. Кругманом розвиток кластерів є закономірним, зокрема розділення економічного простору на розвинений протестантський «промисловий північ» і периферійний католицький «південь», що спостерігається як в окремих країнах, так і в глобальному масштабі.

З цього ж положення витікає ще один цікавий наслідок, а саме — це все має тенденцію до дезурбанізації або поступового зсуву центрів економічної активності. Коли всі фірми одного профілю сконцентровані в «ядрі», компанія, що вирішила переміститися у периферію, стає там практично монополістом. Вона дістає доступ до дешевшого місцевого ринку праці і місцевих постачальників, може уникнути надмірних витрат, пов'язаних із зростанням, наприклад, вартості землі. Чи ця тенденція буде переважаючою чи ні залежить від багатьох чинників, зокрема від того, чи[6]:

- зможуть компанії отримувати на новому місці ті самі «зростаючі скалярні доходи», пов'язані із зростанням масштабу виробництва та економією на транспортних витратах;

- зможуть компанії утримати ззовні «ядра» кваліфіковані кадри;

- нададуть регіональні органи влади цим компаніям певні преференції.

Зрештою в колись периферійній економіці можуть виникнути нові промислові кластери, як це було в Японії, Південній Кореї і сьогодні відбувається в Китаї.

Важливу роль при розгляді міжнародної торгівлі відіграє міграція факторів виробництва. Із розробленої моделі П. Кругмана випливає, що саме сила наступних трьох ефектів буде визначати стійкість рівномірного розподілу до міграції:

- ефект місцевого ринку: тенденція монополістичних фірм розміщувати виробництво ближче до більших ринків й експортувати товари на малі ринки;

- ефект вартості життя: вона нижче в тих районах, де розташовано більше промислових фірм, тому що у вартості вироблених ними товарів менше транспортних витрат;

- ефект конкуренції: фірми, що знаходяться в системі недосконалої конкуренції, прагнуть розміщувати виробництво в тих районах, де менше конкурентів.

За аналогією з фізичними явищами, сили, що стимулюють агломераційні процеси, одержали назву доцентрових, а сили, що діють у протилежному напрямку, - відцентрових. Які сили «переможуть» в економіці - залежить від параметрів економії від зростаючого масштабу виробництва, еластичності заміщення у функції попиту й розміру транспортних витрат.

У роботі П. Кругмана продемонстровано, як взаємодія цих трьох параметрів визначає динаміку розміщення виробництва в економіці: чи будуть регіони зближуватися у своєму економічному розвитку або, навпаки, віддалятися одне від одного. Інтуїтивно можна погодитися з висновком про те, що економія від зростаючого масштабу у виробництві підсилює агломераційні процеси. Більше того, існує критичний рівень економії від зростаючого масштабу в промисловому виробництві, при перевищенні якого при всіх інших рівних умовах симетрична рівновага є нестійкою, а агломераційні процеси самопідсилюються. Тобто розвиток економіки за принципом «центр-периферія» стає неминучим. Якщо ж розмір економії від масштабу нижче критичного рівня, то залежно від комбінації параметрів можливе домінування в економіці як доцентрових, так і відцентрових сил. При цьому високі транспортні витрати й висока еластичність заміщення різновидів промислового товару підсилюють відцентрові сили, приводячи до зближення регіонів.

Таким чином, ґрунтуючись на досить простій й інтуїтивній моделі, П.Кругман звів воедино картину розміщення виробництва в просторі, що і до нього багато хто намагалися описати, але зуміли лише відбити окремі її моменти. Подальший розвиток цих ідей як самим П.Кругманом, так і його колегами, серед яких особливий внесок внесли М. Фуджита [4] й Т. Венаблз [3], привело до того, що даний підхід виріс у цілу область економічної науки, що одержала назву нової економічної географії, у свою чергу показавши значний вплив на розвиток досліджень регіональної економіки.

Отже, заслуга П. Кругмана в тому, що він не просто пояснив всі ці складні тенденції в світовій і регіональній економіці, але і розробив моделі, що дозволяють оцінити вклад кожного чинника, що визначає рівновагу локальної і глобальної економічної активності. Кругман також зміг замінити метафори моделями, які створюють основу для аналізу економічних процесів.

Докази проявів нової теорії торгівлі в Європейському Союзі. Для пояснення надійності концепцій нової теорії торгівлі і економічної географії необхідно було проаналізувати місце розташування промисловості в Європейському союзі. Відомо, що, як передбачено «новими» теоріями,

виробничі сектори зі зростаючими скалярними доходами, що сконцентровані в економічному ядрі ЄС, показують низькі рівні ВСТ. Сектори промисловості на основі високих технологій також надзвичайно обмежені, але не показують градієнта периферії-центру і жодного певного зразка ВСТ. Головний потенціал для майбутньої спеціалізації, як виявилось, залишається в секторах, чутливих до витрат на фактор праця, які все ще відносно розсіяні і мають високі рівні ВСТ. Зайнятість в цих секторах промисловості умовно переміщується до периферії ЄС.

Країни Євросоюзу подають цікавий приклад для вивчення, який дозволяє побачити прояви нової теорії торгівлі. Отже, слід спроектувати чотири методологічні узагальнення нової теорії торгівлі та нової економічної географії на тенденції прояву процесів економічної концентрації в ЄС [9, с.18]:

1. Концептуально внутрішній ефект від масштабу має прямий і значущий зв'язок з локалізацією і від'ємний з ВСТ. З огляду на емпіричні роботи слід зробити висновок, що промисловість ЄС, яка характеризується сильним внутрішнім ефектом від зростаючого масштабу, є надзвичайно локалізованою, а внутрішній ефект від масштабу в свою чергу має обернений зв'язок з ВСТ.

2. Наслідки для довкілля від технологічних ефектів мають прямий і значущий зв'язок з локалізацією виробництва і від'ємний з ВСТ. Промисловість високих технологій в ЄС - надзвичайно локалізована, але проявів внутрісекторної зовнішньої торгівлі не виявляється.

3. Міжнародна економічна інтеграція загострює концентрацію зростаючих доходів в секторах біля найбільших ринків. Сектори з сильним внутрішнім ефектом від масштабу концентруються більш в географічному ядрі ЄС, де збільшується ступінь локалізації. Зміна приросту ВСТ була особливо явною в саме в таких промисловостях. Однак, існують докази, що наукомісткі сектори промисловості з високими технологіями розсіюються у просторі центр-периферія, замість концентрації в ядрі.

4. Чутливість до затрат фактора праця може призвести до індустріальної дисперсії і високої ВСТ. Працемісткі сектори промисловості, як виявилось, відносно розсіяні між регіонами ЄС. Вони також показують високорівневу ВСТ. Все ж, в цих секторах спостерігається тенденція змін до локалізації, оскільки працемісткі сектори концентруються в периферії ЄС.

Пропозиції щодо використання положень нової теорії торгівлі для України. Щодо України, то її міжнародна торгова спеціалізація у світовому господарстві визначається переважно міжсекторними товарними потоками (64%). Решта товарних потоків мають вертикальний та горизонтальний внутрісекторний характер. Однак методологічно доволі складно з впевненістю казати про такий поділ, оскільки ВСТ має вимірюватись в двосторонніх зв'язках між країнами [10]. Відносно високі рівні ВСТ, які безпосередньо відображають процеси в площині нової теорії торгівлі, Україна виявляє з багатьма своїми основними торговельними партнерами,

крім Туркменістану, Туреччини та Китаю, на кожного з яких припадає не більше ніж 3,5% внутрісекторних потоків.

Слід зазначити, що нині наявна тенденція до поглиблення ВСТ України у світовій економіці, насамперед, завдяки інтенсифікації економічних кооперацій із країнами Центрально-Східної Європи та Росією. ВСТ України характеризується переважно не готовою продукцією, як це властиво розвинутим індустріальним країнам, а проміжними товарами промислового призначення.

Деяку частину внутрісекторних товарних потоків можна розглядати як таку, що має горизонтальний характер і описується монополістичною конкуренцією та диференційованим попитом. Інша ж відображає вертикальний спосіб організації виробництва, коли при проведенні більшої дезагрегації даних за товарними групами можлива торгівля товарами різних етапів виробничої готовності (проблема «проміжний товар – кінцевий товар»). Ця частка ВСТ (у формі перекриття експортом імпорту) пояснюється різними схемами міжнародних бізнесових кооперацій іноземних (транснаціональних) компаній, у т. ч. налагодженням у країні-реципієнті виробництва із залученням давальницької сировини для задоволення потреб країни походження компанії або інших країн, організацією іноземною компанією в країні-реципієнті виготовлення проміжних товарів з подальшим їхнім імпортом, а потім експортом кінцевого товару в межах тієї ж товарної групи до країни-реципієнта. Такі вертикальні ВСТ потоки, з одного боку, пояснюються традиційною теорією торгівлі, оскільки вони відображають відмінності між Україною та іншими країнами у відносній факторній забезпеченості (факторомісткості виробництва) чи технології виробництва, а з іншого – можуть бути предметом аналізу нової теорії торгівлі через їхній тісний зв'язок з діяльністю транснаціональних компаній і стратегіями поведінки останніх на ринку України.

Висновок: Отже на даному етапі розвитку Україна повинна визначитись з інтеграційним об'єднанням для себе: ЄС чи ЄП. При цьому необхідно брати до уваги не політичні аргументи, не властиві Україні нинішні тенденції до зростання на основі поширеної моделі економічних зв'язків, яке має короткостроковий ефект, а ту модель розвитку, яка в сучасному світовому господарстві об'єктивно забезпечує вищий рівень загального добробуту. З огляду на переваги, які Україна може отримати від інтеграційних об'єднань, то можна стверджувати, що їй краще обрати інтеграційну модель розвитку східноєвропейських трансформаційних країн. На первинних етапах інтеграції в спільний ринок ЄС трансформаційна країна має без зволікань реалізовувати принцип порівняльної переваги на основі традиційних положень. Слід погодитись з міркуваннями В. Кончина, що положення нової теорії торгівлі для кооперації України з ЄС у середньостроковій перспективі можуть діяти швидше при поглинанні її національної економіки західними транснаціональними корпораціями, насичення ними відносно великого українського споживчого ринку в умовах розвитку монополістичної та

олігополістичної конкуренції, забезпечення міжнародного трансферу технологій, а також інтенсифікації вертикальної ВСТ у процесі поглиблення євроінтеграції [10].

Список використаних джерел

1. Antweiler W., Treffer D. Increasing Returns and All That: A View From Trade [Текст] // American Economic Review. 2002. Vol. 92, No 1. P. 93-119.
2. Hummels D., Levinsohn J. International Trade and Monopolistic Competition: Reconsidering the Evidence [Текст] // Quarterly Journal of Economics. 1995. Vol. 110, No 3. P. 799 - 836.
3. Fujita M., Krugman P., Venables T. The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade. [Текст] Cambridge, MA: MIT Press, 1999.
4. Fujita M. A. Monopolistic Competition Model of Spatial Agglomeration: Differentiated Product Approach [Текст] // Regional Science and Urban Economics. 1988. Vol. 18. P. 87—124.
5. Helpman E. Imperfect Competition and International Trade: Evidence from Fourteen Industrial Countries [Текст] // Journal of the Japanese and International Economies. 1987. Vol. 92. P. 451 — 471.
6. Krugman P. Increasing Returns and Economic Geography [Текст] // Journal of Political Economy. 1991. Vol. 99, No 3. P. 483 499.
7. Krugman P. A Model Of Balance-Of-Payments Crises [Текст] // Journal of Money, Credit, and Banking. 1979. Vol. 11, No 3. P. 311-325.
8. Lancaster K. Intra-industry Trade under Perfect Monopolistic Competition [Текст] // Journal of International Economics. 1980. Vol. 10, No 2. P. 151-175.
9. Marius Brulhart. Industrial specialisation in the EU: A test of the «New trade theory» [Текст] // Department of Economics Trinity College Dublin 2. Vol.77, P. 4-25.
10. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та український виміри: [Текст] Монографія / За ред. докт. екон. наук, проф. С. І. Юрія і докт. екон. наук, проф. Є. В. Савельєва. – К.: Знання, 2007. – 598 с. (Кончин В.І. Розділ 2.2. Нова теорія торгівлі).